

Conference title

همایش بین المللی نوآوری و تحقیق در هنر و علوم انسانی
(رنگ سیاه از منظر قرآن و روانشناسی)

عطیه یوزباشی¹، امید یوزباشی²، و زکیه یوزباشی³

1 دانشجوی کارشناسی ارشد ارتباط تصویری دانشگاه شاهد، کارشناس نقاشی دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد

تهران مرکز، ایران

(Atiehyoubashi@yahoo.com)

2 کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد یزد، کارشناس جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد

تهران مرکز، ایران

(omidyoubashi@yahoo.com)

3 کارشناس حسابداری و کارشناس مدیریت بازرگانی دانشگاه پیام نور دماوند، ایران

(zakiehyoubashi@yahoo.com)

چکیده

در این مقاله در پی اثبات این ادعا است که خداوند در بسیاری از آیه‌های مربوط به رنگ سیاه، به آثار روانی رنگ بر شخصیت انسان اشاره کرده است. از جمله خصوصیات منفی این رنگ، بدبینی، خشونت، لجاجت، ظلمت، گناه، شیطان، مرگ، عزا، نادانی، شومی، بدبختی، عزا و اندوه است و از جمله خصوصیات مثبت آن می‌تواند رنگی اشرافی، دارای اقتدار و بزرگی باشد رنگی وزین و مورد پسند سیاستمداران است.

این رنگ‌ها در انسان‌ها اثری خواه مثبت و یا منفی بر جای می‌گذارند. این تأثیرات ممکن است فیزیکی و یا روانی باشد، که بعد روانی آن مهم‌تر و آشکارتر است. علم روان‌شناسی رنگ‌ها، علمی نوین و نوپا است قرآن هم جامع تمامی علوم است، بشر را از این علم بی‌بهره نگذاشته و طعم این علم را از چهارده قرن قبل به ذائقه‌اش چشاند است. نویسندگان پس از بیان جایگاه و ضرورت موضوع، به مفهوم رنگ و نور پرداخته‌اند، قبل از آن که آیات شریفه قرآن درباره رنگ سیاه بررسی شود؛ به مفهوم رنگ در قرآن، رنگ سیاه از نظر علم و قرآن می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی: قرآن، روانشناسی، رنگ، سیاه

Article

¹Atieh,youbashi; ²omid,youbashi ;³zakieh,youbashi

¹ Atiey youzbashi

Artbattsyvyry graduate students of Shahed University, BA in painting, Faculty of Arts and Architecture, Azad University of Tehran, Email:atiehyoubashi@yahoo.com

² Omid youzbashi

Master of Urban Planning Azad University of Yazd, an expert in geography and urban planning Azad University of Tehran, Email:omidyoubashi@yahoo.com

³ Zakieh youzbashi

Bachelor of Accounting and Master of Business Administration PNU Damavand ,
Email:zakiehyoubashi@yahoo.com

Conference title

Black, according to the Quran and psychology

Abstract

The following article is proof that God in many verses of the color black, the psychological effects of color on the human character.

Republic of negative characteristics of color, cynicism, violence, obstinacy, darkness, sin, evil, death, mourning, ignorance, evil, misery, grief and sorrow, and Among the positive features of the aristocratic color, with power and great color and savory weighty politicians. The colors in humans, whether positive or negative effect on leave. These effects may be physical or psychological, the mental aspect is more important and more visible. Psychology of color, is a new science and new Koran of all science, not bereft of human science and the science of taste is given fourteen centuries ago authors then the place and importance of the topic, the concept of focused light colors, dark colors to be checked before the verses of the Quran, the color concept in the Quran, black in terms of science and the Quran.

Keywords: *Quran, psychology, color, black*

1- مقدمه

اعجاز علمی یکی از ابعاد گوناگون اعجاز قرآن است که از جنبه‌های متفاوتی قابل بررسی است. یکی از شگفتی‌های مطرح شده در قرآن، مسائل مربوط به رنگ‌ها است که در مورد برخی از آن‌ها ادعای اعجاز شده است؛ چون قرآن شاید برای اولین بار به برخی آثار رنگ‌ها اشاره کرده است و بشر تا زمان نزول قرآن، به آن‌ها پی نبرده بود. با اثبات اعجاز علمی در پدیده «رنگ‌ها» می‌توان پرده از روی یکی دیگر از ابعاد اعجاز علمی این کتاب آسمانی برداشت. تدبیر آفریدگار در خلق رنگ‌های موجود در عالم هستی است. خداوند آن‌چنان زیبایی خاصی به مخلوقات می‌دهد که هر یک در جایگاه مخصوص خود جلوه‌گر می‌شوند.

واضح است که تأثیر انسان از رنگ، ماهیت کاملاً روانی داشته و به‌طور غیرمستقیم در هنجارها، واکنش‌ها و رفتارهای فرد مؤثر است. اما باید توجه داشت؛ وقتی که از رنگ‌ها و اثرات جسمی و روحی آن بحث می‌کنیم، نباید انتظار اثرات شدید و قابل احساسی برای همه داشت، بلکه اثراتی جزئی است زیرا در طول مدت طولانی روی هم انباشته می‌شود آثار و نتایج گسترده‌ای را در زندگی انسان بر جای می‌گذارد. (صبور اردوبادی: 73)

ارتباط درک ما از زیبایی با رنگ، بسیار ساده و فوری است و اگر هم هیچ شناخت تئوریک نسبت به رنگ نداشته باشیم، به‌طور غریزی در موقعیتی قرار داریم که رنگ به راحتی در ما نفوذ می‌کند و عمق و گرما و تونالیته آن یعنی کیفیت عینی آن با بعضی از احساسات ما آمیخته می‌گردد. (اولیوریو فراری: 9)

اثرپذیری انسان از رنگ، ماهیت کاملاً روانی داشته و به‌طور غیرمستقیم در هنجارها، واکنش‌ها و رفتارهای فرد تأثیر می‌گذارد. البته هنگامی که از رنگ‌ها و اثرات جسمی و روحی آن بحث می‌کنیم، نباید انتظار اثرات شدید و قابل احساسی برای همه داشت، بلکه اثرات آن‌ها جزئی است؛ زیرا در طول مدت طولانی روی هم انباشته می‌شود و آثار و نتایج گسترده‌ای را در زندگی انسان بر جای می‌گذارد. هر آنچه در طبیعت وجود دارد به نوعی با ساختمان روحی و جسمی انسان مرتبط است. رنگ‌های موجود در طبیعت در واقع، تعدیل‌کننده نیازهای روحی و روانی انسان‌اند همچین تأمین‌کننده سلامت چشم و تعادل در چشم و روح نیز می‌باشد. در اسلام توجه خاصی به مسأله رنگ شده و بیان دستورات بسیار در باره رنگ لباس و تأثیرپذیری نامحسوس و کلی آن در زندگی حاکی از این مهم می‌باشد. رنگ‌های بیان شده در قرآن کریم هم از این نکته مستثنی نمی‌باشند، از آن‌جا که در قرآن، از رنگ‌های گوناگون سفید، سیاه، سرخ، سبز و... یاد شده، در این مقاله ما به بررسی این

Conference title

cm

موضوع می‌پردازیم که رنگ سیاه در چه آیاتی به کار رفته است؟ آن‌گاه به تطبیق این آیات به نظرات مراجع، روان‌شناسان و آنچه علم جدید به آن رسیده خواهیم پرداخت.

2) پیشینه

دانش‌های گوناگونی از جمله: فیزیک، شیمی، روان‌شناسی، طب و هنر، متصدی بررسی مسأله رنگ‌ها شده و هرکدام از یک جنبه درباره رنگ‌ها بحث کرده‌اند و کتاب‌هایی هم درباره‌ی تأثیرهای روانی رنگ‌ها بر انسان و درمان با رنگ‌ها نوشته شده است، مانند کتاب «روان‌شناسی رنگ‌ها از دکتر ماکی، ترجمه ویدا اُبی‌زاده» و کتاب «رنگ‌ها و تأثیرات درمانی‌شان از پائولین ویلز، ترجمه مینا اعظامی». در عرصه «رنگ در قرآن مجید» نیز کتاب‌ها و مقالاتی نوشته شده است، مانند کتاب «الاعجاز اللونی فی القرآن الکریم». دکتر شهید رضا پاک‌نژاد در کتاب «اولین دانشگاه و آخرین پیامبر» که رساله‌ی دکترای اوست، در چند مورد ادعای اعجاز می‌کند؛ از جمله در ذیل آیه «96 سوره نحل» که قدرت شفا دهندگی عسل را مربوط به رنگارنگ بودن مواد اولیه عسل می‌داند و این را اعجاز قرآن می‌شمارد. وی در ذیل آیات 82 سوره فاطر و سوره 96 بقره نیز معجزه‌های مربوط به رنگ‌شناسی قرآن را می‌آورد. بحث مفصلی هم در جلد سوم راجع به تأثیرهای روانی رنگ‌ها دارد و متذکر می‌شود که سقراط حکیم گفتاری راجع به رنگ‌ها دارد (پاک‌نژاد، 1363: 451). در قرن یازدهم میلادی پزشک ایرانی، بوعلی سینا، در کتاب قانون با اشاره به کاربرد درمانی رنگ‌ها، از دیگر بحث رنگ درمانی را زنده کرد. از جمله می‌گوید: رنگ قرمز فشار خون را بالا می‌برد و رنگ آبی آن را پایین می‌آورد و رنگ زرد التهاب و درد را کاهش می‌دهد (پائولین، 1385: 51). یادآوری این نکته لازم است که پس از جست‌وجوی فراوان در کتاب قانون بوعلی، به منبع اصلی این نکته دست نیافتیم.

مقاله بیست و سه صفحه‌ای «الألوان فی القرآن رؤیة فنیة و مدلول» از دکتر اشرف فتحی عبد العزیز استادیار دانشگاه قنّاء سوئیس در سایت موسوعه الاعجاز العلمی فی القرآن هم از جمله کارها در حوزه اعجاز رنگ‌هاست. وی تمام آیات مربوط به رنگ‌ها را بررسی می‌کند و اشاره‌هایی به اعجاز عددی رنگ‌ها دارد.

برخی دیگر از مقاله‌ها عبارت‌اند از:

«رنگ در قرآن» از احمد محمودی در مجله بینات؛ «نگاهی به مقوله رنگ در قرآن» از سید محمد جواد صداقت کشفی، در پایگاه اینترنتی مرکز فرهنگ و معارف قرآن؛ «رنگ‌ها و پیام‌ها در قرآن» نوشته طیبه بلوردی؛ کتاب «هنر چیست؟» و مقاله «رنگ در قرآن» نوشته دکتر «حبيب الله آیت اللهی» با کمک حکیمه گوهریان، چاپ شده در نشریه علمی پژوهشی دانشور دانشگاه شاهد تهران (ش 12، س ششم).

بیشتر کارهای انجام شده تنها درباره اصل رنگ در قرآن است و درباره‌ی معجزه بودن آن کمتر کار شده است؛ حتی مقالاتی که عنوان «اعجاز رنگ‌ها» را دارند، تنها به عنوان یک شگفتی از آن یاد کرده‌اند و در پی اثبات و ادعای اعجاز علمی به معنایی که ما بیان کردیم، نبوده‌اند؛ لذا جا دارد این کمبود جبران شود.

3) هنر در قرآن

یکی از ابعاد فطری انسانی بعد زیبایی‌شناسی و زیبایی دوستی اوست. انسان ذاتاً زیبایی را دوست دارد؛ زیرا هنر و زیبایی از درون فطرت او نشأت می‌گیرد. خداوند متعال در قرآن کریم به این نیاز انسان توجه داشته است. هنر ابزاری نیرومند، مؤثر، نافذ و ماندگار است، به گزاف نیست اگر بگوییم قرآن کریم در شاکله و ساختار و در محتوا و معنا کتابی تماماً هنری است و اگر غیر از این می‌بود، چنین تأثیری بر جامعه‌ی بشری نمی‌گذاشت و این چنین ماندگار نمی‌ماند. از دل قرآن کریم تابلوهای هنری مختلفی بیرون می‌کشد. به عنوان مثال در مورد آیه 27 سوره مبارکه یونس که چهره‌ی گناهکاران را همانند شب تاریک می‌داند، می‌نویسد: قرآن به اشیا حجم می‌دهد، آن‌ها را زنده می‌کند و به آن‌ها رنگ می‌بخشد، گویی چهره‌هایشان را پاره‌ای از شب تار فرو پوشانید. (سید قطب، 1360: 91)

قرآن کریم علاوه بر جنبه‌ی فصاحت و بلاغت، در فونتیک و آواشناسی در خط و نقش، دیرینه‌شناسی و زیباشناسی، داستان‌نویسی و رنگ‌ها و ... کتابی کاملاً هنری است. مفسران و دانشمندان علوم قرآنی شرایط خاصی را برای تفسیر و مفسر

بیان کرده‌اند که باید در تفسیر قرآن لحاظ شود. یکی از روش‌هایی که می‌توان در تفسیر علمی قرآن از آن بهره برد، استخدام علوم برای فهم قرآن است. مفسر در این روش سعی دارد با استفاده از مطالب قطعی علوم به تفسیر پردازد و دریچه‌ی تازه‌ای برای فهم آیات بگشاید و البته این نه بدین معناست که قرآن نیازمند به علوم دیگر است بلکه بدین معناست که مفسر برای فهم بهتر آیات به علوم دیگر مراجعه می‌کند، همانند مفسری که به علم مراجعه می‌کند.

در این نوشتار در پی آنیم تا با استفاده از مطالب علمی و هنری، به تبیین یکی از ابعاد هنری قرآن کریم که بحث رنگ‌ها است با تأکید بر رنگ سیاه پردازیم و با تفکر و تدبر زوایای جدیدی را از این آیات الهی روشن سازیم.

4) مفهوم‌شناسی رنگ

رنگ یک انعکاس مرئی است که در اثر عبور یا انتشار یا بازتاب ترکیب رنگ‌ها توسط اشیاء به وجود می‌آید. از دیدگاه علمی ثابت شده که همه رنگ‌ها از تشعشع‌های نور خورشید است و هر شیء به میزان شفافیت و خاصیت جذب پرتوها، بعضی پرتوها را جذب می‌کند و برخی را باز می‌تاباند، در نتیجه آن شیء را به رنگ پرتوهای بازتاب شده می‌بینیم. از سوی دیگر این پرتوها با ترکیب شدن، نورهای دیگری را می‌سازند که بر یافته‌های مخروطی شکل اعصاب چشمی اثر می‌گذارد و سبب دیدن آن نور می‌شود. وقتی جسمی همه نورها را بازتاباند، سفید و زمانی که همه نورها را جذب کند، سیاه دیده می‌شود. چشم انسان نسبت به آن دسته از امواج که طول موجشان بین 004 تا 007 میکرون است، حساسیت دارد. بخش دیدنی طیف نور سفید دقیقا از 083 تا 077 نانومتر است. امواج فراسوی بنفش طول موجی کم‌تر از 083 و امواج مادون قرمز، بیش‌تر از 077 نانومتر (هر نانومتر یک میلیونیم میلی‌متر است) دارند. (آیت‌اللهی: 1 و 2)

نیوتن در سال 6661 م کشف کرد که همه رنگ‌های طیف نوری در نور سفید موجودند. (پائولین، 1385: 51) نور سفید از ترکیب همه امواج نوری تشکیل می‌شود؛ ولی وقتی آن را با یک منشور به طول موج‌های مختلف می‌شکنیم، کوتاه‌ترین موج در ورای تجزیه بنفش و امواج بلندتر در ورای تجزیه، قرمز می‌باشد. طول موج‌هایی که در وسط این دو حد قرار می‌گیرد، باعث درک ما نسبت به رنگ آبی، سبز و زرد می‌شوند. به این رنگ‌ها و رنگ‌های دیگر که از ترکیب آن‌ها به دست می‌آید، لون، رنگ گفته می‌شود. (نرمال، 1363: 143)

رنگ سیاه از آمیزش همه طول موج‌ها به دست می‌آید. رنگ به ادراک ما از دنیا نه تنها جلوه‌ی با شکوهی می‌دهد؛ بلکه آگاهی‌های بیشتری درباره‌ی آن در اختیار ما می‌گذارد. چشم دارای قدرت ترکیب‌کننده‌ی رنگ است و رنگ‌ها را با تغییر دادن نسبت فعالیت عصبی در این سه نوع گیرنده، ترکیب می‌کند و گیرنده‌های چشم به قرمز، سبز و آبی حساس‌ترند (وین، 1383: 57).

حاصل سخن این‌که رنگ، تأثیر فیزیولوژی بر شبکه‌ی چشم است، گاهی نتیجه‌ی ماده‌ی رنگی است و گاهی در اثر شعاع نور رنگی می‌باشد و جذب نشدن یکی از طول موج‌های متفاوت طیف و دفع آن توسط جسم، رنگ اشیاء را می‌سازد و تحریک سلول‌های عصبی چشم نسبت به رنگ‌های مختلف متفاوت است.

دقیق‌ترین تعریف علمی رنگ این است: رنگ یک انعکاس مرئی است که در اثر عبور یا انتشار یا بازتاب ترکیب رنگ‌ها توسط اشیاء به وجود می‌آید.

5) مفهوم نور

مفهوم نور نیز چون رنگ از نظر عرفی بسیار بدیهی و غیر قابل نیاز به توضیح است. شیخ سهروردی در این‌باره می‌فرماید: «إن النور لا یحتاج الی تعریف... لا شیء اظهر من النور فلا شیء اغنی منه عن التعریف»؛ نور به تعریف احتیاج ندارد؛ زیرا هیچ چیزی ظاهرتر از نور نیست. از این رو هیچ چیز در تعریف بی‌نیازتر از نور نیست.

ملاصدرا نیز در این‌باره می‌گوید: «النور غنی عن التعریف کتعریف المحسوسات»؛ نور چون دیگر امور حسی، مستغنی از تعریف است.

علامه‌ی طباطبایی می‌فرماید: مفهوم نور واضح است. نور چیزی است که به وسیله‌ی آن اجسام ستبر و متراکم، قابل رؤیت می‌شوند.

برخی از پژوهشگران در تعریف نور از دیدگاه علم فیزیک گفته‌اند: تابش مرئی الکترومغناطیس است که در خلأ با سرعت 298000 کیلومتر در ثانیه انتشار پیدا می‌کند.

نرمان، درباره‌ی مفهوم فیزیکی نور گوید: درباره‌ی نور چنین تصور می‌شود که از ترکیب امواج الکترومغناطیس و امواج انرژی‌نورانی که از یک منبع مثل خورشید سرچشمه می‌گیرد، تشکیل می‌شود. دهخدا، نور سفید را مجموعه‌ی هفت رنگ - نور - دانسته، گفته است: رنگ‌های اصلی که به وسیله‌ی منشور ظاهر می‌گردد، هفت رنگ است: قرمز، نارنجی، زرد، سبز، آبی، نیلی و بنفش.

نیوتن دانشمند معروف قرن هیجدهم، نخستین بار حدس زد که باید نور سفید مجموعه‌ی این رنگ‌ها باشد. این امر را به وسیله‌ی گردش صفحه‌ی معروف خودش آزمود و ثابت کرد مجموعه‌ی این رنگ‌ها با هم، اثر نور سفید بر چشم می‌گذارند. البته تعبیر دهخدا خالی از تسامح نیست و صحیح همان‌گونه که مان و دیگران گفته‌اند این است که گفته شود نور سفید، مجموعه‌ی هفت نور و یا به تعبیر دقیق‌تر، مجموعه‌ی همه‌ی امواج نوری است.

6 تفاوت رنگ و نور

در اینکه نور و رنگ تفاوت دارند یا نه، پاسخ‌های گوناگونی از سوی فلاسفه و دانشمندان داده شده است. صدر المتألهین در این باره گوید: برخی بر این باوراند که رنگ، حقیقتی ندارد و کلیه‌ی رنگ‌ها خیالی‌اند و سفیدی به نور و سیاهی به ظلمت باز می‌گردد و دیگر رنگ‌ها از تفاوتی که در ترکیب اجسام شفاف با هوا وجود دارد، تخیل می‌شوند. ولی پژوهشگران گویند که رنگ‌ها کیفیاتی حقیقی هستند؛ گرچه در مواردی تخیلی‌اند.

ملاصدرا نور و رنگ را چون ماهیت و وجود می‌داند که در هر شیئی بالذات، یکی هستند ملاصدرا در توضیح مطلب فوق گوید: زیرا مفهوم نور به وجود خاصی که عارض برخی از اجسام می‌شود، باز می‌گردد و ظلمت یعنی عدم آن وجود خاص؛ و سایه یعنی عدم فی الجمله‌ی آن وجود خاص؛ رنگ، ترکیبی است با صورت‌های مختلف میان حامل این وجود نوری و حامل عدم آن. وی در ادامه با اشاره به ضعف سخن کسانی که رنگ‌ها را زاید بر مراتب ترکیب نورها می‌دانند، نتیجه گرفته که هم صحیح است بپذیریم نور، ظهور رنگ است و هم صحیح است که بگوییم نور، رنگ نیست. زیرا از آن جهت که نور است، مختلف نیست و ترکیب با عدم یا ظلمت در آن راه ندارد، به خلاف رنگ‌ها که مختلف‌اند.

نتیجه‌ای که به طور خلاصه از سخن ملاصدرا می‌توان گرفت، این است که نور و رنگ دو مفهوم متغایراند ولی مصداقاً یکی هستند. بنابراین تفکیک دقیقی از آن‌ها در جهان خارج نمی‌توان ارائه کرد.

برخی از محققان در توضیح رنگ‌های اصلی و منشأ نور سفید گفته‌اند: «رنگ‌های اصلی ... هفت رنگ است... نیوتن... نخستین بار حدس زد که باید نور سفید مجموعه‌ی این رنگ‌ها باشد... و ثابت کرد مجموعه‌ی این رنگ‌ها با هم، اثر نور سفید بر چشم می‌گذراند.»

بنابراین متوجه می‌شویم که دانشمندان علوم تجربی نتوانسته‌اند تمایز دقیق و آشکاری میان نور و رنگ بیان کنند و با نوعی تسامح از آن گذشته‌اند، اما کسانی چون ملاصدرا تفاوت میان آنها را بیان کرده‌اند.

7 رنگ در قرآن

دقیق‌ترین تعریف علمی رنگ این است: رنگ یک انعکاس مرئی است که در اثر عبور یا انتشار یا بازتاب ترکیب رنگ‌ها توسط اشیاء به وجود می‌آید.

مفهوم رنگ دامنه‌ها و ابعاد گسترده‌ای دارد. در قرآن، کتاب هدایت و تکامل بشر، با اشاره به هدایت تکوینی خداوند در آفرینش طبیعت، انسان را متوجه تأثیر غیرمستقیم محیط اطرافش کرده، در خلال آن به تأثیر روانی رنگ‌ها بر انسان اشاره می‌نماید.

آیات متعددی پیرامون رنگ‌های گوناگون سفید، سیاه، سرخ، سبز و... آمده که به مطالب جالب و بی‌نظیری اشاره دارد و نشانه عمیق بودن مسائل مطرح شده در مفهوم رنگ دامنه‌ها و ابعاد گسترده‌ای دارد، برخی از تأثیرات رنگ‌ها دارای معنی یگانه‌ای در سراسر جهان هستند. رنگ‌هایی که در طیف رنگ‌ها در ناحیه قرمز قرار دارند به عنوان رنگ‌های گرم شناخته می‌شوند که این دامنه‌اش از احساسات گرم و صمیمانه تا احساس خشم و عصبانیت متغیر است. لازم است برای درک هرچه بهتر رنگ ویژگی‌های آن را در آیات قرآن کریم مورد مطالعه و بررسی قرار دهیم. در قرآن کتاب هدایت و تکامل بشر، با اشاره به هدایت تکوینی خداوند در آفرینش طبیعت، انسان را متوجه تأثیر غیرمستقیم محیط اطرافش کرده و در خلال آن اشاره به تأثیر روانی رنگ‌ها در انسان می‌نماید.

جدای از رنگ‌های طبیعی و حسی، از رنگ دیگری نیز در قرآن سخن به میان آمده و آن رنگ الهی است. در آیه‌ی 138 سوره‌ی بقره در این‌باره می‌خوانیم: «صِبْغَةُ اللَّهِ وَمِنْ أَحْسَنَ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ»؛ رنگ خدایی [بپذیرید] و چه رنگی از رنگ خدایی بهتر؟! و ما تنها او را می‌پرستیم.

این آیه، دنباله‌ی آیاتی است که خداوند از مردم خواسته است، به او و دستورات و حیاتی او که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و دیگر پیامبران نازل کرده، ایمان بیاورند و از تفرقه بپرهیزند. در این آیه از چنین ایمانی، به رنگ الهی تعبیر شده است. قرآن کریم در بسیاری از آیات خود با عنوان کلی رنگ، و یا به تفکیک، رنگ‌های مختلف را ذکر می‌نماید. بی تردید تمامی موارد استفاده از این واژه‌ها با دلیل و حکمت خاصی است که برخی از آنها در تفاسیر بیان شده‌اند و بعضی دیگر پوشیده مانده‌اند. در این مقاله ما تنها فهرستی از آیات به کار برنده رنگ سیاه را ارائه می‌نمائیم.

8) رنگ در علم روان شناسی

روان‌شناسی، دانشی بسیار گسترده است و از دیدگاه‌های گوناگون تشکیل یافته است. لذا نمی‌توان یک تعریف جامع و مورد قبول همه روان‌شناسان را ارائه داد. با این همه اکثر پژوهشگران این رشته، روان‌شناسی را دانش رفتار و فرآیندهای روانی تعریف کرده‌اند که هم رفتار مشهود و هم اندیشه و احساس‌های پنهان را مورد بررسی قرار می‌دهد. (پارسا، 1378: 12)

در عوامل طبیعی، هر چیزی را که انسان می‌بیند، با رنگ خاص آن عامل دیده و تشخیص می‌دهد. انسان‌ها غالباً سلاقی خاصی در انتخاب رنگ‌ها داشته و هر کس رنگ به خصوصی را بیشتر از سایر رنگ‌ها دوست دارد و شاید همه‌ی مردم این را ندانند که انسان‌ها، بیشتر از حد تصور خود از رنگ‌ها تأثیر می‌پذیرند. باید اذعان کرد که غالب مردم، هنوز به یقین و دقیق نمی‌دانند که از نظر روان‌شناسی و فیزیکی تا چه اندازه تحت تأثیر رنگ‌ها هستند.

زندگی بشر اولیه تحت تأثیر عاملی قرار داشت که خارج از کنترل او بودند، این دو عامل عبارت بودند از روز و شب؛ یعنی تاریکی و روشنی. شب، محیطی را پدید می‌آورد که فعالیت بشر را متوقف می‌کرد. روز فراهم کننده‌ی محیطی بود که در آن کار و عمل مقدور بود و لذا بشر اولیه در روز دست به کار می‌شد تا توشه‌ی مواد غذایی خود را پرکند و یا جستجوی شکار بپردازد. شب به همراه خود، بی‌حرکتی، آرامش و کاهش عمومی سوخت‌وساز فعالیت‌های جسمانی را به ارمغان می‌آورد. اما روز به همراه خود، امکان کار و عمل و افزایش فعالیت جسمانی را می‌آورد و به انسان نیرو و هدف می‌دهد.

انسان‌ها از همان ابتدای خلقت، از رنگ‌ها تأثیر می‌پذیرفته‌اند، تاجایی که فعالیت‌های روزمره‌ی خود را بر اساس رنگ‌ها (روز و شب) تنظیم می‌کرده‌اند.

بشر که همواره در پی کشف مجهولات و علل پدیده‌ها می‌باشد، در عصر نوین بابتی در علم روان‌شناسی، با عنوان روان‌شناسی رنگ‌ها بازنمود تا بتوانند از اسرار پدیده‌ی رنگ که از « رنگها بر نیازهای روحی- روانی، شرایط یادگیری، کنترل رفتار خشمگینانه، احساسات، درمان افسردگی، اختلالات یادگیری و سطح انرژی اثر دارند. رنگ‌ها در کنترل نبض، تپش قلب، فشارخون، اشتها و حتی خواب مفید هستند.

9) رنگ سیاه از نظر علم

هرگاه امواج بازتابیده به چشم، حاوی طول موج تمام رنگ‌های اصلی با درصدی مشخص باشد، چشمان ما رنگ یا نور سفید را خواهد دید، و برعکس زمانی که از جسمی بازتابی به چشم نرسد، آن جسم به رنگ سیاه دیده خواهد شد. در اینجا ویژگی‌های از سیاه بیان خواهد شد:

1) بدبینی، خشونت، لجاجت، ظلمت، گناه، شیطان، مرگ، عزا، نادانی و بدبختی در رنگ سیاه کاملاً مشهود است. (لوشر، 1383: 97)

2) در فرهنگ مردم رنگ سیاه نماد شومی و بدبختی و عزا و اندوه است. کلاغ با رنگ سیاهش نزد مردم نماد شومی و مرگ است و در مقابل کبوتر سفید، نماد زندگی و خوشبختی است. (کاندینسکی، 1379: 116)

3) سیاه، رنگی افسرده کننده و غلطانداز است.

4) سیاه، ایجاد وقار، هیبت و ابهت می‌کند. (لوشر، 1383: 97) ابومسلم خراسانی که علیه امویان قیام کرد؛ هر روز به سپاهیان دستور پوشیدن لباس و پرچمی می‌داد، تا اینکه روزی همه لشکر سیاه پوشیدند. در این حال او ابهت سربازانش را بیشتر دید و همان رنگ را برای آنان انتخاب کرد تا به دل دشمن بیم افکند. اگر خانه‌ی کعبه را با لباس سیاه می‌پوشاندند و یا ردا و عبای سیاه مورد استفاده‌ی بزرگان دینی قرار می‌گیرد، به سبب وجود هیبت و عظمت این رنگ است.

5) سیاه، در مقابل سفید به معنی نه گفتن می‌باشد؛ هر آنچه نقطه‌ی میتش سفید است نقطه‌ی منفی‌اش در سیاه است.

6) سیاه، گاهی ایجاد تهوع می‌کند.

7) سیاه، می‌تواند رنگی اشرافی، دارای اقتدار و بزرگی نیز باشد مخصوصاً وقتی با طلایی همراه می‌شود.

8) سیاه، رنگی وزین و مورد پسند سیاستمداران است.

9) سیاه، دارای سرّ و راز است.

هر چند سیاه در مقابل سفید، منفی جلوه می‌کند ولی این قضیه عمومیت ندارد. وقتی به شب می‌اندیشیم آنچه به ذهن می‌آید، سیاهی است و این سیاهی، گاهی بسیار زیباست. دل شب مأمن زمزمه مردان خداست. تا سیاهی نباشد سفیدی ارزش خود را چگونه نمود بخشد؟

نکته‌ای که درباره تضاد بین سیاه و سفید وجود دارد، مسئله کنتراست رنگ‌هاست. همانطور که دو رنگ مکمل مانند قرمز و سبز در کنار هم جلوه می‌یابند سفید و سیاه نیز در کنار هم خودنمایی می‌کنند. یک خال سیاه در چهره‌ای سفید، مایه شعر شاعران می‌شود، و یا پرده سیاه کعبه در بین سپیدی احرام حاجیان، هر کسی را مسحور خود می‌کند و ابهت و اقتدار و رمز و رازی عجیب را به نمایش می‌گذارد؛ نه آن که رنگ پرده باید سیاه باشد، ولی حالا که هست، بسیار نیکوست مخصوصاً نوشته‌های طلایی روی آن و همچنین ناودان طلا، جلوه‌ای خاص دارد زیرا در دنیای رنگ‌ها، زرد روی سیاه، برجسته‌ترین رنگ محسوب می‌شود. از طرفی سیاهی، خاصیت پوشندگی دارد همچنان که سیاهی شب همه چیز را می‌پوشاند؛ از این خاصیت سیاه می‌توان فهمید که چرا لباس بلند که سراسر بدن را در برمی‌گیرد، در احادیث، مکروه دانسته نشده است. شاید همین مسئله است که چادر را برای زن به برترین حجاب تبدیل می‌نماید. با تمام این توصیفات، رنگ سیاه نیز در جای خود عزتی می‌یابد، به شرط آن که یار سفیدی و پاکی باشد.

10) اختلاف شب و روز در قرآن کریم

سفیدی روز و سیاهی شب و اختلاف شب و روز در آیات مختلف قرآن به چشم می‌خورد و خداوند آن را آیتی برای اهل تقوی، تفکر و تعقل می‌داند. (جدول شماره یک) در هنگام شب به علت عدم وجود نور خورشید بر گستره‌ی زمین و درخشش زیبای ستارگان و ماه آسمانی همگی کبود (آبی تیره متمایل به سیاه) به خود می‌گیرد. وجود این رنگ سرد و آرام‌بخش موجودات را به خواب فرو می‌برد و باعث آرامشی می‌شود، که قرآن کریم از آن در آیات مختلفی یاد می‌کند. تأثیر این رنگ به حدی است که موجودات را از کار و فعالیت باز داشته و بستر مناسبی را برای استراحت آنان آماده می‌کند.

پس خداوند نور و ظلمت که ضد یکدیگر هستند را برای نظام عالم آفریده است. (مجلسی: 122)

11) روایاتی در مورد سیاه

1) در جنگ صفین وقتی خوارج از علی(ع) کناره‌گیری کردند، بر علی(ع) این خبر رسید که بنا به خواست خدا و معاویه، باید پیرو ما باشد و از ما متابعت کند. اینک چون ما به خطای خویش در کار پیمان پی برده‌ایم تو نیز به اشتباه خود اعتراف و توبه کن. علی(ع) دلتنگ از این سخن بالای منبر رفت و فرمود: ای سپاهیان خدا و سربازان من با یک حمله برق‌آسا این سپاه را که از بیماری همچون شب سیاه از هم بدرید و این سرپرده و خیمه را با طناب‌های ضخیم افراشته شده برکنده و درهم کوبید زیرا که در گوشه و کنارش شیطان زشت منظر و پست پنهان شده و در کمین شما نشسته است (نهج‌البلاغه: 181). و همچنین پیش از واقعه جنگ صفین علی(ع) زمام امور و حکومت را به محمد ابن‌ابی‌بکر سپرد اما چون عمر و عاص به هنگام بیعت و پیمان با معاویه از او حکومت مصر را خواسته بود، لذا معاویه او را با لشکریان زیاد به سراغ محمد ابن‌ابی‌بکر فرستاد و سپس ابی‌بکر فرار و به مصر گریخت ولی سرانجام او را در حالی که از تشنگی نزدیک به هلاکت بود پیاده کرد. و سر از بدنش جدا و تن بی‌جان را در شکم مرده‌خواری نهاد و او را سوزانید و وقتی این خبر به علی(ع) رسید سخت اندوهگین شد و این خطبه را درباره او گفت: خداوند او را خوار و بی‌آبرو کند. پروردگار بختتان را سیاه و سرنوشتتان را سیاه سازد. (نهج‌البلاغه: 187)

2) در مورد مذمت رنگ سیاه، روایاتی وارد شده است، از آن جمله، فرمایش امام صادق(ع) است: «کان رسول الله (ص)

يُكْرَهُ السَّوْدَاءِ إِلَّا فِي ثَلَاثَةٍ: الْعِمَامَةِ وَالْحَقْفِ وَالْكَسَاءِ»

رسول خدا(ص) در پوشیدن چیزی به رنگ سیاه اکراه داشت، مگر سه چیز، عمامه، کفش، عبا(طباطبایی،: 130 و 131)

3) در مورد مدح رنگ سیاه، وارد شده است که: «قال رسول الله(ص): أَحَبُّ خُضَابِكُمْ إِلَيَّ اللَّهُ أَحْمَرُ»

خداوند رنگ سیاه را برای خضاب، بیشتر دوست می‌دارد (علامه مجلسی، 1404 ه.ق: 20)

و یا در روایتی به نقل از امام صادق(ع) آمده است: «أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) ... وَ قَدْ خَضِبُ بِالسَّوَادِ فَضَحِكَ إِلَيْهِ فَقَالَ هَذَا أَحْسَنُ مِنْ ذَاكَ وَ ذَاكَ»

مردی در حالی که ریش‌هایش را به رنگ زرد، و برای بار دوم به رنگ قرمز حناء و برای بار سوم به رنگ سیاه خضاب کرده بود، نزد رسول خدا(ص) آمد، و ایشان کار او را پسندید، و بار سوم به او خندید و گفتند: این رنگ، برای خضاب، از دو رنگ قبل بهتر است (علامه مجلسی، 1404 ه.ق: 99).¹

12) رنگ سیاه از دیدگاه ماکس لوجر

سیاه تیره‌ترین رنگ و در واقع به خودی خود نفی هرگونه رنگ است رنگ سیاه نمایانگر مرزهای مطلق است که در پشت آن‌ها زندگی متوقف می‌شود.

رنگ سیاه، انهدام، نیستی و پوچی است و به معنای "نه" در مقابل "آری" سفید است. رنگ سفید به مثابه کاغذ سفید دست نخورده‌ای است که هنوز در آن قضیه‌ای نوشته نشده است. صفحه‌ای سیاه شده که در پس آن چیزی وجود ندارد. سیاه و سفید دو نقطه متقابلند مثل آلفا و امگا، مثل به اضافه بی‌نهایت و منتهای بی‌نهایت و یا آغاز و پایان، در تست ساده رنگ زرد می‌تواند به رنگ سفید نزدیک باشد و اگر سیاه و زرد در یک گروه دیده می‌شوند، شدت رفتار زرد توسط رنگ سیاه نشان داده می‌شود. رنگ سیاه به مثابه نفی رنگ نمایانگر، چشم‌پوشی تسلیم‌نهایی و یا انحراف است و تأثیر شدیدی بر هر رنگی که با آن هم‌گروه شود می‌گذارد و در واقع خصوصیات رنگ دیگر را بزرگ و برجسته می‌کند.

رنگ سیاه یکی از رنگ‌های خنثی می‌باشد که از آمیزش رنگ‌های دیگر به وجود می‌آید. و جزء رنگ‌های اصلی نبوده و از نظر واقعیت رنگی واثرپذیری آن باید گفت: شکل سفید بر روی زمینه‌ای سیاه بزرگتر از شکل با همان اندازه بر روی زمینه‌ای سفید نمایان می‌شود و سفید که رنگی فعال است فراتر از حدودی که برایش تعیین شده بود پرتو افکنی می‌کند حال آن‌که سیاه که

¹ و شاید به این دلیل باشد که استفاده از رنگ سیاه برای خضاب، انسان را جوان‌تر و زیباتر می‌کند.

رنگی غیر فعال است چنین می‌نماید که بر روی خودش بر می‌گردد بنابراین اگر زمینه مورد استفاده به رنگ سیاه باشد با سفیدی برای سه رنگ اصلی زرد، قرمز و آبی این تغییرها را ملاحظه می‌کنیم. زرد که بر روی زمینه سیاه، گرم و آرام است بر روی زمینه سفید سرد و هجوم‌آور است.

همین‌طور قرمز که بر روی زمینه سفید پرتو افشانی و نورانی می‌گردد و آبی که بر روی زمینه سیاه بسیار تیره است، بر روی زمینه سفید نورانیت عمیقی به دست می‌آورد.

13) رنگ سیاه از دیدگاه قرآن

(سیاه) رنگی افسرده، تسخیرکننده، متأثرکننده و در عین حال سنگین و عمیق است. این رنگ سمبلی از غم‌واندوه، ترس، پوشیدگی، اختفا، رازداری و ابهام است.

این رنگ در قرآن به منزله رنگ منفی که با بدبینی و اهریمنی مربوط است تلقی می‌شود. در هفت آیه از قرآن کلمه (سیاهی) آمده که به عنوان رنگ خشم و بی‌نوری و بدی یاد شده است. سیاه در بیشتر موارد در مقابل سفید می‌باشد و از رنگ جاده تا چهره دوزخیان و کسانی که از ولادت دختری ناراحت می‌شدند به (رنگ سیاه) تعبیر شده است.

قرآن مجید در هفت مورد به طور صحیح و در دو مورد به طور غیر صریح به واژه ی «سود» (سیاه) و مشتقات آن اشاره دارد. یک مورد از آن‌ها به مبحث نور ارتباط دارد و موارد دیگر به رنگ.

واژه سیاه در قرآن، شامل کلمات أسود، سُودت، مَسُودا، مسوده و سود می‌باشد. ترتیب قرارگیری رنگ سیاه در آیات قرآن در جدول شماره دو آمده است.

14) تأثیر رنگ سیاه در همنشینی و ترکیب با رنگ سفید

در آیات زیر، رنگ سیاه و سفید به صورت زیبایی در کنار هم آمده‌اند؛ و زیباتر از همه این است که این دو رنگ در یک کلمه که آن هم حور می‌باشد- آمده است.

آیه 22 سوره واقعه: «و حور عین»

آیه 54 سوره دخان: «كذلك و زوجنا هم بحور عین»

آیه 20 سوره طور: «متكئين على سرر مصفوفه ی و زوجناهم بحور عین»

آیه 27 سوره رحمان: «حور مقصرات فی الخيام»

حور در لغت «شدت سفیدی چشم در شدت سیاهی آن است». (مصطفوی، 1360: 306) و «سفید بودن سفیده ی چشم به غایت سفیدی و سیاهی آن در نهایت سیاهی». (ابوالفتوح رازی، 1408 هوق: 219)

چنان که از معنای حور در لغت و تفاسیر بر می‌آید، حور دارای رنگ سفید و سیاه است و مابقی علم امروزی «استفاده از رنگ سیاه و سفید در کنار هم باعث می‌شود که فرد از درون آرامش یابد و عدم تعادل و توازن وی از بین برود». (لوشر، 1373: 99)

15) تأثیرات رنگ سیاه از منظر قرآن کریم

1. آیه 187 سوره بقره؛ رشته سیاه

«...وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ...»

و بخورید و بیاشامید تا رشته سپید صبح از رشته سیاه (شب) برای شما آشکار گردد. سپس روزه را تا شب تکمیل کنید. این عملکرد فطری در انسان بیانگر این است که انسان ناخودآگاه تحت تأثیر رنگ‌ها قرار می‌گیرد و با کشیده شدن پرده آبی تیره بر آسمان احساس نیاز به استراحت و آرامش در او به وجود می‌آید؛ و با طلوع صبح و آشکار شدن نور و روشنایی زرد رنگ به انسان نیروی تکاپو و فعالیت دست می‌دهد. بنابراین پیشینه شناخت رنگ‌ها و احساس نیاز به آن‌ها به صورت تکوینی در خلقت وجود داشته است.

در پایان شب نخست یک سفیدی بسیار کم‌رنگ به طور عمودی در آسمان پیدا می‌شود که آن را به (دم روباه) تشبیه کرده‌اند. این همان صبح کاذب است، اما کمی بعد از آن سفیدی شفاف‌تری به طور افقی و در امتداد افق نمایان می‌شود که همچون رشته نخ سپیدی است که در کنار رشته سیاه کشیده شده. این همان صبح صادق است. «مکارم شیرازی و دیگران، 1383: 456»
زندگی بشر از آغاز خلقت تحت تأثیر دو عامل مهم شب و روز بوده است. خدای متعال از این دو عامل به عنوان نعمتی بزرگ یاد می‌کند و در کنار سایر نعمت‌هایش می‌فرماید: مارکس لوشر معتقد است: «سیاه و سفید (اولیوریو فراری: 99) دو حد افراط و تفریط هستند و حکم آلفا و امگا را از لحاظ شروع و پایان دارند.»

سفیدی و سیاهی، روشنی و تاریکی صبحگاهان است. در آیه شریفه اولین اشعه‌های ارسالی از طرف خورشید به رنگ سفید معرفی شده و سیاهی نیز عدم وجود این تشعشعات است. وقتی اولین سپیده صبح ظاهر می‌شود مثل این است که پرده شب شکافته شده، از این رو کلمه فجر به کار می‌رود که در اصل به معنای شکافتن است.

درباره رشته سپید و سیاه در صبح، چنین نیز گفته می‌شود که در پایان شب، ابتدا سپیدی کم‌رنگی به صورت عمودی در آسمان پدیدار می‌گردد. این سپیدی را که به دم روباه تشبیه کرده‌اند صبح کاذب است. پس از آن یک سپیدی شفاف به طور افقی و در امتداد افق ظاهر می‌شود که مانند رشته نخ سپیدی در کنار رشته شب سیاه قرار دارد. این وضعیت، صبح صادق و زمان آغاز روزه و نماز صبح است. در زمان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شخصی بنام عدی بن حاتم با استفاده از ظاهر آیه، ریسمان سیاه و سپیدی را به دست گرفت تا هنگام مشخص شدن آن‌ها از یکدیگر، زمان نماز و روزه را تشخیص دهد. این کار او باعث خنده پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شد.

2. آیات 106 و 107 سورا آل عمران؛ چهره سیاه جهنمیان

«يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ»

روزی که چهره‌هایی سپید و چهره‌هایی سیاه می‌گردد. اما آنان که صورت‌هایشان تیره گشته [به آنان گفته می‌شود]: آیا پس از ایمان آوردن، کافر شدید؟!

علامه طباطبایی، در تفسیر المیزان، در ذیل این آیه می‌فرماید:

چون مقام، مقام کفر و ناسپاسی در برابر نعمت‌های الهی است، و کفران نعمت هم خیانتی است که موجب انفعال و خجالت صاحبش می‌شود، لذا خدای متعال در ذکر عذاب آخرتی این گونه افراد، آن را که با خجالت و انفعال مناسب می‌باشد، یادآوری نموده است، یعنی از سیاه شدن چهره‌ی گناهکاران نام برده است- که در دنیا هم سیاه شدن چهره را کنایه از همین خجالت می‌دانند.

سیاه تیره‌ترین رنگ‌ها در مقابل سفید، و نشانه‌ی هیبت و وقار، حزن و عزا می‌اشد. (حاج سید جوادی، 1381: 193 و 451)
روسیاهی دروغ‌گویان در قیامت نشانه‌خواری و رسوایی آن‌هاست. عرصه قیامت عرصه بروز اسرار نهان و تجسم اعمال و افکار است، آن‌ها در این دنیا قلب‌های سیاه و تاریک داشتند و اعمالشان همچون افکارشان تیره‌وتار بود، در آن‌جا این حال درونی به برون منتقل می‌شود و چهره‌هایشان سیاه خواهد بود. از رنگ سیاه به صورت امر منفی یاد شده است. روان‌شناسان رنگ سیاه را بی‌رنگی مطلق می‌دانند که تمام رغبت‌ها را از بین می‌برد، از این رو در قرآن چهره‌ی دوزخیان با رنگ سیاه نشان داده شده است؛ به گونه‌ای که کسی به آن‌ها توجه ندارد.

سخن از قیامت و جدایی مردمان است که با رنگ چهره‌هایشان از هم متمایز می‌شوند. چهره‌های سفید، چهره‌هایی نورانی و چهره‌های سیاه، چهره‌هایی تاریک و ظلمانی خواهند بود. در قیامت، روسفیدی و روسیاهی دنیا که شکلی مجازی دارد، به صورت حقیقی ظاهر می‌شود.

3. آیه 58 سوره نحل؛ صورت سیاه از تولد دختر

«وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ» (نحل: 85)

و هرگاه به یکی از آن‌ها بشارت دهند دختر نصیب تو شده، صورتش [از فرط ناراحتی] سیاه می‌شود و به شدت خشمگین می‌گردد.

سیاه رنگ مرموزی است که مرتبط با ترس و ناشناخته‌هاست. این رنگ معمولاً بار معنایی منفی را به همراه خود دارد. گاهی اوقات برای شناخت باطن کسی نیاز به سؤال و تفحص نیست؛ زیرا از رنگ چهره‌ها همه چیز مشخص است، چنان‌که به این مسئله در قرآن کریم اشاره شده است:

مقصود از «سواد» و سیاه شدن روی «خشمناک شدن» است و «کظیم» به (کسی می‌گویند که اندوه و خشم خود را فرو برد). در این جا شاید تشبیه صورت به رنگ سیاه به این سبب باشد که آنان از شدت خشم و ناراحتی از تولد دختر رویشان سیاه شده، خشم خود را فرو می‌بردند. (مکارم شیرازی و دیگران، 1363: 542)

سیاه شدن روی، در این آیه، کنایه‌ای است از خشمگین شدن؛ چنان‌که وقتی فردی خشمگین می‌شود و رگ‌های او متورم می‌گردد چهره‌اش حالت کبودی و تیرگی پیدا می‌کند ولی نکته‌ای که قابل تأمل است این‌که در آیه شریفه از سیاهی چهره یاد میکند و خشم را همراه با این تیرگی توصیف می‌نماید. خشمی که از روی جهالت و اندیشه‌های غلط است. جالب اینجاست که قوم عرب با آن‌که از فرزند دختر کراهت زیادی داشتند و از شنیدن مؤده‌اش سیاه چرده می‌شدند، اما فرشتگان را مؤنث و دختران خدا می‌دانستند.

خداوند در آیه‌ی ذیل به این نکته اشاره فرموده است، اطلاع از ولادت نوزاد دختر به وجود می‌آید: تعابیر خداوند از رنگ‌ها و جایگاه به کار بردن هر رنگی دقیقاً با توجه به خواص و آثار آن رنگ‌ها و هریک در جای خود می‌باشد. قرآن، رنگ سیاه را برای چهره‌ی غضبناک انسان‌هایی می‌آورد که برخلاف میل دختردار شده‌اند و می‌فرماید. سیاهی نماد جهالت، نادانی و گمراهی است که در این آیه به خوبی مشاهده می‌گردد و این همان چیزی است که روانشناسان می‌گویند: سیاه نشانه ظلمت و خشونت و گناه است. (لوشر، 1383: 79)

کاندینسکی می‌گوید: رنگ سیاه، نشانگر عدم و نیستی و مانند سکوتی ابدی بدون آینده و امید است، بدین معنی که پایه راه یا آن توقفی را می‌نمایاند که در پایان کامل نطق پدید می‌آید. گویی که این رنگ اصلاً صدایی ندارد، هر رنگی که بر روی سیاه قرار گیرد، برجسته و مشخص تر می‌شود.

4. آیه 60 سوره زمر؛ رخساره سیاه اهل عذاب

«وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ»

و روز قیامت کسانی را که بر خدا دروغ بسته‌اند رو سیاه می‌بینی؛ آیا در جهنم جایگاهی برای متکبران نیست؟! در روز قیامت جهنمیان و اهل عذاب با نفی کردار خود به دنبال چاره‌ای برای توجیه و جبران اعمال خود در دنیا می‌باشند، در حالی که چهره‌شان سیاه و کبود شده است. روان‌شناسان معتقدند که «سیاه منجر به رفتار جبرانی می‌گردد. چنین شخصی می‌خواهد هر چیزی را نفی کند که بیرون از دایره لجوجانه او نسبت به وضع موجودی است که وی احساس می‌کند هیچ چیز آن‌طور که باید و شاید نیست. این شخص در برابر سرنوشت خود و یا دست‌کم در برابر خود قد علم می‌کند و در معرض رفتار عجولانه و غیرعقلانه در این مورد می‌باشد.» (لوشر، 1383: 79)

آیه زیر اشاره دارد به این‌که چگونه کفر و تفرقه و بازگشت به جاهلیت، موجب روسیاهی است و چگونه اسلام و ایمان و اتحاد و صمیمیت موجب روسفیدی است (مکارم شیرازی و دیگران، 1383: 95)

قیامت عرصه‌ی بروز اسرار نهان و تجسم اعمال و افکار است، آن‌ها در این دنیا قلب‌های سیاه و تاریک داشتند و اعمالشان مانند افکارشان تاریک بود، در قیامت این حال درونی به بیرون منتقل می‌شود و چهره‌هایشان سیاه خواهد بود (مکارم شیرازی: 715).

5. آیه 27 سوره ملک؛ زشتی و سیاهی رخساره‌ی کفار در روز قیامت

«فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِه تَدْعُونَ»

وقتی آن [عذاب] را از نزدیک مشاهده کنند؛ چهره‌ی کسانی که کفر ورزیده‌اند، زشت [و سیاه] گردد و گفته شود: این همان [وعده‌ی عذابی] است که تقاضایش را داشتید.

رنگ سیاه با عظمت عمیقش برای تاریک کردن نورها به کار می‌رود: رنگ خویش کند. امروز ایشان را به رنگ دوستی برآرد و فردا به نور خود رنگین کند.»

6. آیه 27 سوره فاطر؛ جاده‌های سیاه

«أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَ حُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَ غَرَابِيبٌ سُودٌ»

آیا ندیدی که خدا باران را از آسمان فرو بارد و به آن انواع میوه‌های گوناگون و رنگارنگ پدید آورد و از کوه‌ها (معادن) به طرق گوناگون و اصناف و رنگ‌های مختلف سفید و سرخ و سیاه خلق نمود.

طبق این آیه، کوه‌ها به رنگ سفید خالص نیستند؛ چنانچه در علم روانشناسی رنگ‌ها آمده است که رنگ سفید کامل، حتی در مدت کم، قدرت دید را، به علت خستگی اعصاب و عضلات چشم) تغییر داده، و دچار حوادث حاد و مزمن می‌کند، که در صورت مداومت، ممکن است تا مرحله‌ی ایجاد کوری پیش رود، مانند تماس طولانی با برف، یا منبع نور شدید طبیعی یا مصنوعی (اردوبادی، 1368: 19) از آیه بعد این سوره مفهوم می‌شود بعضی از حیوانات و انسانها نیز، مثل کوه‌ها و میوه‌ها، دارای رنگ‌های مختلف هستند؛ بعضی سفید، بعضی سرخ، و بعضی سیاهند و مختصر در این سه رنگ هم نیستند (طباطبایی، 1363: 65)

7. آیه 40 و 41 سوره عبس؛ تاریکی و کدورت چهره کفار در قیامت

«وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ. تَرَاهُهَا قَتَرَةٌ»

و صورت‌هایی در آن روز غبارآلود است و دود تاریکی آنها را پوشانده است.

در تفسیر صافی «قتره» را سیاهی و ظلمت معنا کرده و شاید به اصطلاح مفهوم لازمی یا ملازم آن باشد. یعنی لازمی تیرگی و آمیختگی با غبار تیره یا ملازم آن سیاهی و کدورت وجه است.

8. آیه 17 سوره زخرف؛ سیاه شدن چهره عرب‌های، هنگام بشارت به نوزاد دختر

«وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٌ»

و هنگامی که به یکی از مشرکان عرب آنچه [= دختری] را که برای خدا قرار داده بودند، بشارت داده می‌شد، چهره‌اش را سیاهی می‌گرفت و سخت رنجیده خاطر می‌شد.

آیات بعدی درباره‌ی رنگ چهره‌ی اهل دوزخ در جهان آخرت است و تفاوتش با دو آیه‌ی قبل در این است که رخساره و اندام جهنمیان واقعاً سیاه است نه آنکه سیاهی آن‌هم از جنس رنگ‌های دنیوی که در آیات مورد نظر برخاسته از تجمع خون‌های حامل دی‌اکسیدکربن در صورت است. - عارضش شده باشد.

16 آثار روانی رنگ سیاه

از آنجایی که رنگ سیاه ممکن است باعث تهوع شود، از به‌کارگیری آن در هواپیما و کشتی خودداری می‌کنند. برخی گویند که رنگ سیاه، رنگی سبک و غلط‌انداز است اما در مقابل برخی بر این باوراند که جلوه و ابهت رنگ سیاه بیشتر از دیگر رنگ‌هاست؛ گویند نخستین بار ابومسلم خراسانی به این مسأله پی‌برد. وی هر روز از لشکرش که لباس و پرچمی به یکی از رنگ‌ها چون سبز و زرد داشتند، سان می‌دید و سرانجام رنگ سیاه را برای ایجاد اضطراب در دشمن برگزید. از آن زمان به بعد به سیاه

ابومسلم خراسانی سیاه‌جامگان می‌گفتند. آنچه مسلم است، این است که رنگ سیاه، حالت حزن و افسردگی در انسان ایجاد می‌کند و با شادی و انبساط خاطر، تناسب درستی ندارد. از همین روست که در عزاداری‌ها از این رنگ استفاده می‌کنند. (پاک‌نژاد، 1363: 101)

در صورتی که تعادل روحی انسان برقرار نباشد، ممکن است رنگ سیاه از جمله زمینه‌های خودکشی را در فرد ایجاد کند. رنگ سیاه، آثار روانی دیگری هم دارد، از جمله براساس گزارشی وقتی صندوق‌هایی را که به رنگ‌های روشن و سبز و تیره از جمله سیاه بود، بین کارگران تقسیم کردند، حاملان صندوق‌های تیره و سیاه از درد کمر و کلیه شکایت داشتند و این حاکی از اثر مخرب روحی این رنگ است که در هر جایی نباید از آن بهره برد.

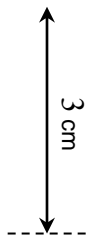
البته رنگ سیاه، دارای اثرات مثبتی نیز می‌باشد، که حتی ضروری و لازم به نظر می‌رسد. از آن جا که این رنگ، تحریکات روحی را تخفیف می‌دهد و رنگی صامت و غیر محرک است، اذانه تنها وسیله‌ی جلب توجه دیگران نمی‌شود، بلکه کمک انصراف و عدم توجه نیز می‌کند (صبور اردوبادی: 146). استفاده از حجاب سیاه در بانوان، در واقع از این اصل تبعیت می‌کند، که باعث عدم توجه جنس مخالف می‌گردد (اکبرزاده، 1368: 79)

هم چنین انتخاب فطری سیاه پوشی در مقام عزا، در حقیقت سمبل فقدان شوق و ذوق بوده، و شخص با اختیار کسوت سیاه، در حقیقت عملاً می‌خواهد به دیگران اعلام کند که آمادگی برقراری روابط گرم اجتماعی و یا دوستی، تحت این شرایط را ندارد (صبور اردوبادی، 1368: 670)

اقدام همگانی جهت سیاه پوشی، در سوگ ائمه‌ی اطهار و اولیای الهی از طرف مسلمانان، می‌تواند در زنده نگه داشتن خاطره‌ی فجایع دشمنان اسلام، و ظلم و ستم جباران و ستمگران، و رسوا ساختن آن‌ها از یک طرف، و احیاء یاد بود فداکاری‌ها و از خود گذشتگی‌های بزرگان از طرف دیگر، منشأ اثر واقع شود. البته این سیاه پوشی، به قصد و نیت تعظیم شعائر الهی است، که اثر و ارزش حقیقی پیدا می‌کند.

پس رنگ سیاه، به خاطر فقدان بازتاب نور، همیشه و در همه جا، آثار شوم و نامطلوب، در زمینه‌ی روحی انسان بر جا نمی‌گذارد؛ بلکه مواردی (مثلاً در عالم هنر)، همانقدر ارزش و اثر پیدا می‌کند، که سکوت در لا به لای اصوات و ألحان موسیقی (صبور اردوبادی، 1368: 149)

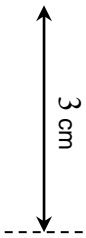
عنوان فارسی همایش
Conference title

جدول شماره یک؛ آیات اختلاف شب و روز

معنی آیه	آیه	صفحه قرآن	آیه	حزب	جزء	نام سوره	ردیف سوره	ردیف
محققاً در خلقت آسمان ها و زمین و رفت و آمد شب و روز و کشی ها که بر روی آب برای انتفاع خلق در حرکت است و...	إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَ...	25	164	5	2	البقره	2	1
محققاً در خلقت آسمان ها و زمین و رفت و آمد شب و روز (بر وجود حق و علم و قدرت و حکمتش) روشن دلالی بر خردمندان عالم	إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ	75	190	15	4	آل عمران	3	2
به حقیقت در رفت و آمد شب و روز بلکه در هر چیزی که خدا در آسنان ها و زمین خلق کرده است برای اهل تقوا نشانه های قدرت حق پدیدار است	إِنَّ فِي الْاِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ	208	6	42	11	اليونس	10	3
و ما شب و روز را دو نشانه (قدرت خود) قرار دادیم آنگاه از نشانه شب(و روشنی ماه) کاستیم و (خورشید) آیت و نشانه روز را همیشه تابنده قرار دادیم تا شما در روز(روزی حلال) از فضل خدا طلب نموده .و...	وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحْوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَ جَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضلاً مِّن رَّبِّكُمْ وَ....	283	12	57	15	الاسراء	17	4
و او خدائست که شب را برای شما لباس گردانید و خواب را مایه ی آرامش و روز را برای جنبش و کار مقرر داشت	وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِيَأْسَ وَ النَّوْمَ سُبَاتاً وَ جَعَلَ النَّهَارَ نُشوراً	364	47	73	19	الفرقان	25	5
و برهان دیگر برای خلق وجود شب است که ما چئن(پرده) روز را از آن برگیریم ناگهان همه جا را تاریکی فرا گیرد	وَ آيَةُ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ	442	37	89	23	یس	36	6
و از جمله آیات قدرت الهی خلقت شب وروز و خورشید و ماه است و نباید هرگز در مقابل خورشید و ماه سجده کنید	وَ مِن آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ لَاتَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَ لِلْقَمَرِ ...	480	37	96	24	فُصِّلَتْ		7
هنگامی که آفتاب تاریک شود	إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ	586	1	117	30	التكوير	81	8
قسم به شب هنگامی که بپوشاند	وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى	595	1	119	30	الليل	92	9

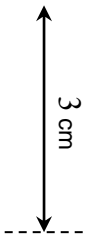
عنوان فارسی همایش
Conference title

جدول شماره دو؛ موضوع و آیات رنگ سیاه در قرآن

ردیف	ردیف	نام	جزء	حزب	شماره	صفحه	آیه	ترجمه آیه	موضوع آیه
1	3	بقره	2	15	187	75	«...وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ...»	و بخورید و بیاشامید تا رشته سپید صبح از رشته سیاه (شب) برای شما آشکار گردد. سپس روزه را تا شب تکمیل کنید.»	رشته ی سیاه
2	3	آل عمران	4	13	106	63	« يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ آيْمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ »	روزی که چهره‌هایی سپید و چهره‌هایی سیاه می‌گردد. اما آنان که صورت‌هایشان تیره گشته [به آنان گفته می‌شود]: آیا پس از ایمان آوردن، کافر شدید؟!	چهره سیاه جهنمیان
3	10	یونس	11	43	27	212	وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءَ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُضْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ	و کسانی که مرتکب اعمال بد شدند بقدر همان گناه مجازات شوند و به خواری و ذلت در افتند نگهدارنده ای از عذاب خدا نیابند گوئی روی سیاه آن ها قعه ای از شب ظلمانی است، آنان یاران آتش دوزخ همچنین تا ابد در آن مغلندند.	کیفر کار زشت
4	16	نحل	14	55	58	273	وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٍ	و هرگاه به یکی از آن‌ها بشارت دهند دختر نصیب تو شده، صورتش [از فرط ناراحتی] سیاه می‌شود و به شدت خشمگین می‌گردد.	صورت سیاه از تولد دختر
6	35	فاطر	22	88	27	437	«أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَ مِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَ حُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَ غَرَابِيبُ سُودٌ»	آیا ندیدی که خدا باران را از آسمان فرو بارد و به آن انواع میوه‌های گوناگون و رنگارنگ پدید آورد و از کوه ها (معادن) به طرق گوناگون و اصناف و رنگ‌های مختلف سفید و سرخ و سیاه خلق نمود.	جاده های سیاه

عنوان فارسی همایش
Conference title

ردیف	ردیف سوره	نام سوره	جزء	حزب	شماره آیه	صفحه قرآن	آیه	ترجمه آیه	موضوع آیه
7	39	زمر	22	93	60	465	«وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ»	و روز قیامت کسانی را که بر خدا دروغ بسته‌اند رو سیاه می‌بینی؛ آیا در جهنم جایگاهی برای متکبران نیست؟!	رخساره سیاه اهل عذاب
8	43	زخرف	25	98	17	490	وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَاطِمٌ»	و هنگامی که به یکی از مشرکان عرب آنچه [=] دختری] را که برای خدا قرار داده بودند، بشارت داده می‌شد، چهره‌اش را سیاهی می‌گرفت و سخت رنجیده خاطر می‌شد.	سیاه شدن چهره عرب‌های، هنگام بشارت به نوزاد دختر
9	57	حدید	27	108	6	538	يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَ هُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ	شی را در(پرده ی زرین) روز پنهان کند و روز را در خیمه ی سیاه شب پنهان سازد و او به اسرار دل های خلایق آگاهست	تدبیر الهی
10	67	ملک	29	113	27	564	«فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ»	وقتی آن [عذاب] را از نزدیک مشاهده کنند؛ چهره‌ی کسانی که کفر ورزیده‌اند، زشت [و سیاه] گردد و گفته شود: این همان [وعده‌ی عذابی] است که تقاضایش را داشتید.	زشتی و سیاهی رخساره‌ی کفار در روز قیامت
11	68	القلم	29	113	20	564	فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ	پس بامدادان همچون خاکستری سیاه شد	عذاب تکذیب کنندگان پیامبر
12	80	عبس	30	117	40 و 41	585	«وَ وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ. تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ»	و صورتهایی در آن روز غبار آلود است و دود تاریکی آنها را پوشانده است.	تاریکی و کدورت چهره کفار در قیامت
13	87	اعلی	30	119	5	591	فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى	پس آن گاه خشک و سیاه گردانید	تنزیه نام پروردگار

17) نتیجه‌گیری

در قرآن کریم از رنگ‌ها از جمله رنگ سیاه سخن به میان آمده است و به برخی تأثیرات آن‌ها پرداخته شده است از جمله خصوصیات منفی رنگ سیاه، بدبینی، خشونت، لجاجت، ظلمت، گناه، شیطان، مرگ، عزا، نادانی، شومی، بدبختی، عزا و اندوه است و از جمله خصوصیات مثبت آن می‌تواند رنگی اشرافی، دارای اقتدار و بزرگی نیز باشد رنگی وزین و مورد پسند سیاستمداران است. در برخی از آیات اثرات روانی رنگ مدنظر قرار گرفته (که در علم روان‌شناسی همان موقعیت و اثر روحی و روانی مورد تأکید است).

با ذکر آیات مربوط به رنگ سیاه در قرآن، این رنگ با بار منفی در قرآن برای چهره جهنمیان و اهل عذاب به کار رفته که آن را بی‌رنگی مطلق می‌دانند. تنوع و تفاوت رنگ‌ها در میان نعمت‌های الهی و انسان‌ها نشانه‌ای از آیات الهی است که انسان را به پاکی و بی‌رنگی فطرت و رنگ خدا برساند و پس از بررسی گفتار دانشمندان در هر مورد، به این نتیجه می‌رسیم که در مواردی می‌توان ادعای اعجاز علمی در رنگ‌ها را پذیرفت، درحالی‌که در برخی موارد نکات مطرح شده تنها رازگویی علمی است؛ هرچند مؤلفان معتقد هستند با اندیشیدن، تدبیر و تحقیق در نشانه‌های خدا در عالم هستی و آیات قرآن می‌توان در موارد دیگری نیز به اعجاز علمی اسرار شگفت‌انگیز قرآن پی‌برد.

مراجع

- 18) قرآن کریم
- 19) ابوالفتوح رازی، حسین بن علی (1408ق)؛ روض الجنان و روح الجنان فی التفسیر القرآن، مشهد، بنیاد پژوه‌های اسلامی آستان قدس رضوی،
- 20) ابوعلی سینا، قانون فی الطب (1376ش)؛ ترجمه عبدالرحمن شرفکندی، سروش، تهران.
- 21) اصغری‌نژاد، محمد (پاییز 1379ش)؛ «نگاهی به رنگ‌ها در قرآن»، مجله بینات، شماره 27، از صفحه 84 تا 104.
- 22) اقتصاد، علیرضا، «بررسی مفهوم رنگ سیاه و سبز در اسلام و ارائه طرح‌های کاشی بر اساس مطالعات فوق»، دانشگاه پردیس اصفهان، کارشناس رشته صنایع دستی.
- 23) اکبرزاده، مهدی علی، رنگ و تربیت، چاپ دوم، انتشارات میشا، چاپ سعید نو.
- 24) آلوسی بغدادی (1405ق)؛ تفسیر روح المعانی، احیاء التراث العربی، بیروت.
- 25) آیت‌اللهی، حبیب‌الله و حکیمه‌ی گوهریان، «رنگ در قرآن»، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد، سال ششم، شماره 12.
- 26) بلوردی، طیبه «رنگ‌ها و پیام‌ها در قرآن»، نشریه مشکات، بی‌جا، شماره 89.
- 27) بن‌بوا، زیبایی نور (1376ش)؛ ترجمه پرویز قوامی، نشر سروش.
- 28) پارسا، محمد (1378ش)؛ بنیادهای روان‌شناسی، تهران، سخن.
- 29) پاک‌نژاد، رضا (1363ش)؛ اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، ج 3 و 5، یزد، بنیاد فرهنگی شهید دکتر پاک‌نژاد.
- 30) پائولین ویلز (1385ش)؛ رنگ‌ها و تأثیرات درمانیشان، ترجمه مینا اعظامی، تهران، نشر صورت‌گر.
- 31) پهلوان، حسین (پاییز و زمستان 1387)؛ «روان‌شناسی رنگ‌ها در قرآن و حدیث»، حدیث اندیشه، دوره جدید، شماره 6، از 121 تا 134.
- 32) حاج سید جواد و خرمشاهی و خانی (1381ش)؛ دائرة المعارف تشیع، چاپ اول، نشر محتی.
- 33) حسینی، سید جواد (زمستان 1382)؛ «رنگ‌ها در قرآن»، نخل شهداد، شماره 3.
- 34) حویزی، علی بن جمعه عروسی (1383ش)؛ تفسیر نورالثقلین، تصحیح سید هاشم رسولی محلاتی، المطبعة العلمية، قم.
- 35) راغب اصفهانی، حسین بن محمد (1412ق)؛ المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، بی‌نا، بیروت.
- 36) رضایی اصفهانی، محمد علی و جمعی از پژوهشگران (1378ش)؛ تفسیر قرآن مهر، ج 1، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
- 37) رضائی اصفهانی، محمدعلی (1386ش)؛ پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآنی، قم.

- 38) سید قطب (1360ش)؛ آفرینش هنری در قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند، بنیاد قرآن، چاپ دوم.
- 39) شریفی، علی (تابستان 1389)؛ «رنگ سفید از منظر قرآن و روانشناسی»، مجله پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره 7، از صفحه 91 تا 108.
- 40) صبور اردوباری، دکتر احمد (1368ش)؛ آئین بهزیستی اسلام، چاپ سوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- 41) صداقت کشفی، سید محمد جواد (تابستان و پاییز 1385ش)؛ «مجله پژوهش‌های قرآنی»، شماره 46 و 47، از صفحه 334 تا 353.
- 42) علامه طباطبایی، تفسیر المیزان، ترجمه‌ی موسوی همدانی، نشر بنیاد فکری طباطبائی، جلد 17، از دوره 20 جلدی، 1363ش.
- 43) علامه مجلسی (1404 ق)؛ بحار الأنوار، 110 جلد، مؤسسه الوفاء بیروت، لبنان.
- 44) کاندینسکی (1379ش)؛ معنویت در هنر، ترجمه اعظم نورالله خانی، چاپ دوم، اسرار دانش.
- 45) لوشر ماکس (1383ش)؛ روان‌شناسی رنگ‌ها، ویدا آبی‌زاده (مترجم)، نشر درسا.
- 46) محمودی، احمد (1387ش)؛ «رنگ در قرآن»، فصلنامه بینات، سال پانزدهم، شماره یک.
- 47) مکارم شیرازی، ناصر (1381ش)؛ تفسیر نمونه، چاپ 25، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- 48) نرمال، ل (1363ش)؛ اصول روان‌شناسی، ترجمه دکتر محمود ساعتچی، تهران، امیرکبیر.
- 49) وین ویتن (1383ش)؛ روان‌شناسی عمومی، ترجمه یحیی سید مهدی، نشر روان.
- 50) یوهانس، اینتن (1328ش)؛ هنر رنگ، ترجمه عربعلی شروه، انتشارات یساولی.